

VOORWOORD

Martin Epe

Regelmatig kijk ik met tevredenheid rond in ons nieuwe onderkomen. En niet alleen omdat we binnen het Natuurmuseum nu een grotere, lichtere kamer hebben, maar vooral omdat ik zie wat voor grote hoeveelheden werk er verzet worden door onze kleine organisatie. Als ik de tot nu toe verschenen rij bSR-rapporten en de stapel bSR-notities zie, ben ik daar trots op: inhoudelijk goede verslagen die kunnen dienen voor een betere onderbouwing van het aspect natuur en ecologie bij de planvorming in de stad. Langzaam maar zeker heb ik ook het idee dat dat daadwerkelijk gebeurt. Wat er nu nog kan verbeteren is het in een vroeger stadium betrekken van ecologische expertise en minder reageren en/of handelen vanuit angst. Een en ander hangt vaak met elkaar samen.

De angst komt voort uit het feit dat men vreest dat er niets meer kan of dat plannen plotseling worden stilgelegd vanwege het een of andere beestje. Geen van beide hoeft waar te zijn: mijn inschatting is dat er op Rotterdams grondgebied met een creatieve inrichting, mitigerende en/of compenserende maatregelen bijna overal en voor bijna alle soorten de benodigde ontheffing verkregen kan worden. Als men maar op tijd begint... Inventariseren is echter seizoensgebonden. In de winter kun je geen broedvogelinventarisatie uitvoeren en voor een goede amfibieëninventarisatie moet je in maart echt wel begonnen zijn. In onderstaande tabel staat voor de belangrijkste soortgroepen welke methodieken er gebruikt kunnen worden en wanneer die plaats moeten hebben. Over de meeste plannen, of het nu gaat om nieuwbouw, herinrichting of sloop, wordt jaren gepraat en geschreven voordat er daadwerkelijk ook maar iets gebeurt in de buitenruimte. Maak daar gebruik van!

Het is natuurlijk een gigantische klus om bij alle verantwoordelijke ambtenaren tussen de oren te krijgen dat het een essentieel onderdeel is van de planvoorbereiding. Milieubeleid Rotterdam is nu gelukkig bezig met een handreiking; hopelijk gaat dit voor volgend seizoen zijn vruchten afwerpen. En dan hoop ik tenslotte dat het niet alleen uit een vervelende wettelijke verplichting komt, maar omdat men beseft dat vlinders, vogels en vleermuizen ook een belangrijke bijdrage leveren aan een leefbaar Rotterdam, net zoals bomen, minder vuil op straat en veiligheid.

Tabel 1. De gebruikelijke methodieken, onderzoeksperiodes en aantal bezoeken per soortgroep, die door bSR worden aangehouden voor inventarisatiewerkzaamheden.

soortgroep	methodiek	onderzoeksperiode	bezoeken
paddestoelen	gebiedsinventarisatie	januari – december	6 – 12
mossen	gebiedsinventarisatie	december – mei	1 – 2
vaatplanten	gebiedsinventarisatie	april – september	2
	vegetatiekartering	mei – augustus	1
weekdieren	gebiedsinventarisatie	maart – oktober	1 – 2
libellen	gebiedsinventarisatie	mei – september	3
	libellenroute	april – september	20 – 26 / (twee)wekelijks
sprinkhanen	gebiedsinventarisatie	juli – september	2
dagvlinders	gebiedsinventarisatie	mei – september	3
	vlinderroute	april – september	20 – 26 / (twee)wekelijks
vissen	gebiedsinventarisatie	april – oktober	1 – 2
	visstandsmonitoring	september – oktober	1
amfibieën	gebiedsinventarisatie	maart – juni	5
reptielen	monitoringsroute	april – september	7
vogels	broedvogelinventarisatie	maart – augustus	7 – 10
zoogdieren	gebiedsinventarisatie vleermuizen	april – oktober	3 – 6
	kraamkolonietelling vleermuizen	mei – juni	1
	kleine zoogdieren - vallenonderzoek	september – oktober	4

INHOUD

Winterwatervogels 2002

Natuur in Kaart 2002

Flora en Fauna van het Kralingse Bos

Mossenonderzoek in Rotterdam

Portret

Honkskruid ! (pag. 7)

WINTERWATER- VOGELS 2002

Maurice Backerra

In het winterseizoen 2002-2003 hebben veertig vrijwilligers deelgenomen aan de actie 'Breng Winterwatervogels in Kaart'. Een groot deel van Rotterdam is in kaart gebracht, van de Beverwaard tot aan de Hoekse Bosjes in Hoek van Holland. Gedurende de maanden oktober tot en met maart zijn in totaal bijna 80.000 vogels geteld. Per veldbezoek zijn gemiddeld 33 exemplaren per soort aangetroffen. De grootste aantallen zijn in de wintermaanden december tot en met februari geteld (Figuur 1). Hierbij moet echter gemeld worden dat in de eerste twee maanden, met name oktober, minder geteld is. In maart is duidelijk een afname van het aantal vogels te zien: de voorjaarstrek naar de broedgebieden is begonnen. In totaal zijn gedurende de zes maanden ongeveer 45 soorten aangetroffen, exclusief bastaarden en gedomesticeerde soorten als soepeend.

De meest algemene soorten die soms in enorme aantallen worden aangetroffen zijn: Wilde eend (*Anas platyrhynchos*), Kokmeeuw (*Larus ridibundus*), Meerkoet (*Fulica atra*), Waterhoen (*Gallinula chloropus*), Grauwe gans (*Anser anser*) en Zilvermeeuw (*Larus argentatus*). Deze vogels kom je bijna overal tegen, tot midden in het centrum. Van de Wilde eend zijn, inclusief de soepeend, in totaal 23.484 exemplaren geteld. Dit is ruim eenderde van alle getelde vogels. Net als in het telseizoen 2001-2002 is het gemiddeld aantal Wilde eend per gebied in januari het hoogst, namelijk 118 exemplaren. De sterke daling die vorig jaar in februari

duidelijk was te zien is dit jaar minder, dit kan te maken hebben met de relatief lage temperatuur van deze maand.

Van de Kokmeeuw en de Zilvermeeuw zijn de meeste exemplaren in februari geteld, respectievelijk 5.059 en 500 exemplaren. Vanaf maart zie je bij de Kokmeeuw een halvering van het aantal exemplaren, namelijk 2.643. De overwinteraars beginnen dan weer aan hun trek naar hun broedgebied in Scandinavië en de Baltische staten.

De Meerkoet en het Waterhoen zijn in de wintermaanden op sommige plekken in grote aantallen aangetroffen. In december bevonden zich 101 Waterhoentjes en 287 Meerkoeten in de Bergse Achterplas. In totaal zijn in heel Rotterdam gedurende de gehele telperiode 11.624 exemplaren Meerkoet en 5.599 exemplaren Waterhoen geteld.

Een groot deel van de getelde Grauwe ganzen betreft Soepganzen. Dit zijn gedomesticeerde ganzen met allerlei kleuren en patronen waarvan de gelijkenis met de oorspronkelijke Grauwe gans soms ver te zoeken is. De wilde Grauwe gans laat zich af en toe nog wel in grote groepen vertonen, zoals in januari in de Oranjevuitenpolder. Hier zijn 150 Grauwe ganzen geteld. Deze aantallen blijven echter beperkt tot de grotere buitengebieden.

Een meer bijzondere soort is de Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*). Deze werd dit jaar in elf gebieden waargenomen. Het hoogste aantal betrof zes exemplaren in december in de Delftse Schie. Verder werd deze soort regelmatig aangetroffen in de Kralingse Plas en het DWL-bekken nabij polder de Esch.

Een zeldzame wintergast is de Roerdomp (*Botaurus stellaris*). Deze soort is aangetroffen in de Overschie Plasjes, de Kralingse Plas, Polder de Esch, Oranjevuitenpolder en de Molenplassen Zuidwijk. Het grootste aantal betrof drie exemplaren in december in de Overschie Plasjes. Van deze soort is bekend dat deze broedt in de Ackerdijkse

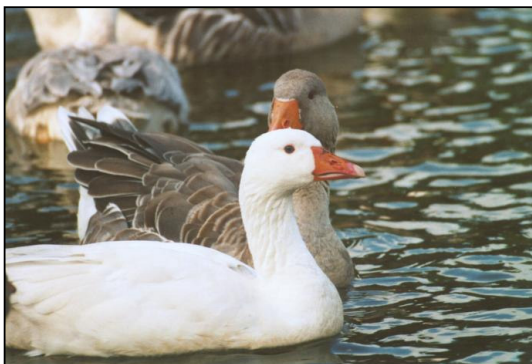
Plassen ten noorden van Rotterdam.

De Kolgans is op slechts twee plekken in Rotterdam waargenomen, namelijk in het Terbregse Park (zeven exemplaren in februari) en in de Oranjevuitenpolder (tachtig exemplaren in januari). Laatstgenoemde gebied is waarschijnlijk het enige gebied, eventueel samen met Polder Schieveen, binnen de Rotterdamse gemeentegrens waar deze soort in zulke hoge aantallen kan worden aangetroffen. De Brandgans is alleen in de Kralingse Plas aangetroffen (één exemplaar in december). Het is een soort die in Nederland overwintert, grote aantallen (meer dan 10.000) zijn onder andere in het Haringvliet aan te treffen. De Kralingse Plas bevindt zich wel op de trekroute die in een baan van noordoost-zuidwest dwars over Nederland loopt (Bijlsma *et al.* 2001). Mogelijk betreft het hier een gedomesticeerd exemplaar.

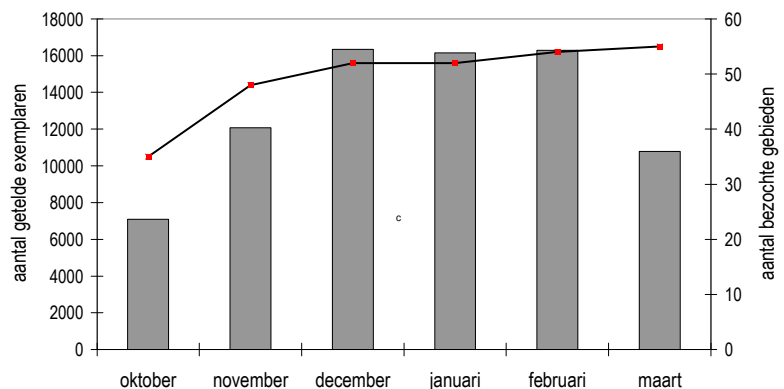
De meest algemene duikende zijn de Kuifeend (*Aythya fuligula*) en de Tafeleend (*A. ferina*). Deze worden vaak in grote aantallen gezamenlijk aangetroffen. Het toppunt was de telling van december in de Maashaven. Op dat moment bevonden zich hier ongeveer 1.300 Kuifeenden en 200 Tafeleenden. Een bijzondere waarneming is de Toppereend (*A. marila*) in de Gadering in Hoogvliet. Deze is hier in oktober en november waargenomen. Vorig jaar is deze soort ook in Hoogvliet aangetroffen, maar dan in het Oudelandse Park.

Een andere bijzondere soort is de Brilduiker (*Bucephala clangula*), deze is sinds het begin van deze actie elke winter op de Kralingse Plas aangetroffen.

Verder zijn tijdens meerdere tellingen op het Schapeneiland in de Bergse Achterplas het bijzondere Bokje (*Lymnocyptes minimus*) en de Watersnip (*Gallinago gallinago*) aangetroffen. Van laatstgenoemde soort vloog in november zelfs een groep van 41 exemplaren op.

▲ Soepgans (foto D. Hoek)

▲ Figuur 1. Aantal getelde exemplaren winterwatervogels (grijze kolommen) en het aantal bezochte gebieden (zwarte lijn) waarin deze zijn aangetroffen.

NATUUR IN KAART 2002

Floris Brekelmans

Met de bSR-avond van 23 juni jongstleden is het Natuur in Kaartseizoen van 2002 afgerond. Bijna 70 genodigden zijn komen opdagen, een mooi en enthousiasmerend aantal. Enthousiasme blijkt dé drijfveer voor diegenen die hun best doen om de natuur in hun directe omgeving te onderzoeken en in kaart te brengen. De openingspresentatie van Martin Epe was voor velen dan ook een teleurstellend betoog; door financiële zorgen aan de kant van Sport en Recreatie van de Gemeente Rotterdam komt een eind aan vier jaar succesvol Natuur in Kaart. De teleurstelling en frustratie daarover kwamen aan het eind van de presentaties en de borrel dan ook prominent naar voren. Helaas kan geen enkele partij beloften doen over de toekomst van Natuur in Kaart. Het staat echter wel vast dat er hoe dan ook hard aan gewerkt gaat worden dat alle vrijwilligers door kunnen gaan met het inventariseren van flora en fauna in Rotterdam. Helaas lag Maurice Backerra, coördinator van de Natuur in Kaartacties vanuit bSR, ziek op bed,

Remko Andeweg nam zijn presentatie over en uit de door hem gepresenteerde cijfers en resultaten van de Natuur in Kaartacties van 2002 blijkt hoeveel inspanning wederom door de vrijwilligers is geleverd; er zijn 22 watergangen onderzocht op flora en er zijn bijna 28.000 dagvlinders en 80.000 watervogels geteld!

Floris Brekelmans maakte duidelijk waarom bSR zoveel waarde hecht aan het documenteren (en insturen) van losse waarnemingen. Deze zijn namelijk van groot belang voor het verkrijgen van inzicht in de verspreiding van flora en fauna in Rotterdam. Kees Mostert tenslotte heeft een interessante diapresentatie gehouden over de zoogdieren die in en om Rotterdam kunnen worden aangetroffen. Daarbij is ruime aandacht besteed aan het voorkomen en de verspreiding van vleermuizen. Voor veel mensen blijven vleermuizen enge beesten. Met de wetenschap in het achterhoofd dat er in en rond Rotterdam ongeveer 12 soorten kunnen worden aangetroffen en dat bijvoorbeeld de Gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) overal in de stad voorkomt valt er dan ook volop te griezelen. Met de uitleg over de herkenning van de Zwarte rat (*Rattus rattus*) en de mededeling dat deze soort ooit is waargenomen aan de Maashaven in Rotterdam bedoelde Kees eigenlijk te zeggen: let op, want de Zwarte rat zou goed (nog) in Rotterdam aanwezig kunnen zijn. Recente of oudere waarnemingen zijn

dan ook zeer welkom.

Alle aanwezigen hebben het rapport 'Natuur in Kaart 2002' ontvangen. Voor NIK-deelnemers die niet op de avond aanwezig waren is het rapport gratis te verkrijgen door contact op te nemen met Maurice Backerra (m.backerra-bsr@nmr.nl) of 010-436 42 22)

MOSSENONDERZOEK IN ROTTERDAM: TOTAALLIJST OMVAT AL 150 SOORTEN

Remko Andeweg en Hans de Bruijn

Mossen zijn meestal kleine, eenvoudig gebouwde, planten. Wat mossen in belangrijke mate onderscheidt van de zogenaamde vaatplanten als varens en bloemplanten is dat mossen geen intern vaatsysteem hebben om water en voedingsstoffen te transporteren. Als gevolg daarvan moeten mossen hun water en voeding rechtstreeks uit hun omgeving opnemen en zijn daardoor sterk afhankelijk van de mate van vochtigheid van die omgeving. Dat betekent niet dat de leefomgeving voor alle soorten mossen altijd kietsnat hoeft te zijn. Veel soorten mossen bloeien alleen op in een vochtige periode of na een regenbui en leven de rest van de tijd teruggetrokken in een soort verschrompelde rusttoestand. Andere

soorten komen wel degelijk alleen voor in een min of meer permanent vochtige omgeving. De kroon spannen wat dat betreft de veenmossen die hun vochtige milieu zelf in stand proberen te houden door gezamenlijk als een spons water vast te houden.

In Rotterdam wordt sinds enkele jaren weer actief naar mossen gekeken, voornamelijk door Hans de Bruijn, vaak vergezeld door Cor Ruinard. De voorgaande twintig jaar was daar niet veel aan gedaan. De luchtvervuiling in de Rijnmond gedurende de laatste decennia van de vorige eeuw had de mossenflora zodanig doen afnemen dat de meeste bryologen (mossenkenners) Rotterdam al jaren

geleden hadden opgegeven en de rug toegekeerd. Deze situatie veranderde toen enkele jaren terug uit een paar verspreide inventarisaties bleek dat Rotterdam toch wel (weer?) eens over een rijkere en verrassender mossenflora zou kunnen beschikken dan werd aangenomen. Die constatering vormde de aanleiding om te starten met het opstellen van een totaalijst van de Rotterdamse mossen en daarvoor zo veel mogelijk verschillende milieus in verschillende delen van de stad te onderzoeken. Het aantal soorten op die lijst bedraagt inmiddels 150 en met het groeien van het aantal groeit uiteraard ook het enthousiasme van de betrokkenen. Het zoeken van mossen in de stedelijke omgeving blijkt qua charme en avontuur niet onder te doen voor bijvoorbeeld gebagger door de Biesbosch, als je tenminste bereid bent afstand te doen van het idee dat leuke vondsten alleen gedaan worden in een rustiek en natuurlijk landschap. De verrassing van het aantreffen van onverwachte soorten op niet voor de hand liggende en onbekende plekken kan zeker zoveel bevrediging geven als het telkens weer bewandelen van de inmiddels platgetreden paden in de erkende natuurgebieden.

In Rotterdam groeien dus minstens 150 soorten; dat is in ieder geval meer dan een kwart van de Nederlandse mossen, maar wat zegt dat voor een grote stad? Voor zover wij weten is er nog niet eerder een soortenlijst van een Nederlandse stad gepubliceerd. Voor het buitenland bestaan er wel wat cijfers: in Rome (1989) en Segovia (1995) zijn respectievelijk 75 en 55 soorten geteld maar die gebieden zijn door hun drogere klimaat vast ook minder geschikt voor mossen dan Rotterdam. In Stettin (1994) werden ook 75 soorten gevonden. In het ongetwijfeld met Duitse grondigheid onderzochte Berlijn (1986) en Regensburg (1995) telde men aanzienlijk hogere aantallen, te weten 265 en 230. Dichterbij, in Brussel (1997), zijn 225 soorten gevonden maar daar heeft men de randen van het Zoniënwoud meegeteld (Vanderpoorten 1997). Uit praktisch oogpunt laten wij Rotterdam voorlopig nog even ophouden bij de Oude Maas. Wanneer we Hoek van Holland en de Maasvlakte in beschouwing gaan nemen dan zal dat ongetwijfeld nog de nodige nieuwe soorten opleveren, hoewel het vele gebruik van zeezand ook in de stad al voor verschillende duinmosses zorgt.

Natuurlijk zeggen aantallen niet alles. Van de nu bekende Rotterdamse soorten geldt tweederde in Nederland als algemeen voorkomend. Sommigen zijn zelfs zo gewoon dat je gerust kunt zeggen dat je ze werkelijk overal moet kunnen vinden: Gewoon klauwtjesmos (*Hypnum cupressiforme*) en Gewoon

sikkelsterretje (*Dicranoweisia cirrata*) op de schors van levende bomen, Gewoon muursterretje (*Tortula muralis*) en Gewoon muisjesmos (*Grimmia pulvinata*) op muren en stenen, Zilvermos (*Bryum argenteum*) eveneens op steen maar minstens zo vaak in de voegen tussen de trottoirtegels. Groot dikkopmos (*Brachythecium rutabulum*) en Purpersteeltje (*Ceratodon purpureum*) zijn nog minder kieskeurig in de keuze van hun ondergrond en groeien werkelijk overal. Ook landelijk zeldzame soorten kunnen in Rotterdam vrij algemeen zijn als zij horen bij een weinig voorkomend milieutype dat nu juist in Rotterdam ruim aanwezig is. Dat verhaal gaat op voor een tweetal soorten, het Gewoon kribbenmos (*Cinclidotus fontinaloides*) en het Langsteelkribbenmos (*Cinclidotus riparius*), die leven op muren en steenglooiingen in de zone tussen de hoog- en laagwaterlijn. Oplettende Rotterdammers kunnen bij eb deze vrijwel zwart gekleurde kribbenmosses bijna overal langs de rivier aantreffen, vaak vergezeld door Bronmos (*Fontinalis antipyretica*), een wat groenere soort met een vergelijkbare standplaats, die niet zelden voor een wier wordt aangezien. Van andere zeldzaamheden is het veelvuldig voorkomen in Rotterdam wat minder eenvoudig te verklaren. Het Gekromd vedermos (*Fissidens incurvus*) bijvoorbeeld, een klein maar goed herkenbaar mosje dat hier overal tussen zijn algemene broertje, het Kleivedermos (*Fissidens taxifolius*), wordt aangetroffen en dat terwijl hij volgens de literatuur in deze hoek van het land vrijwel

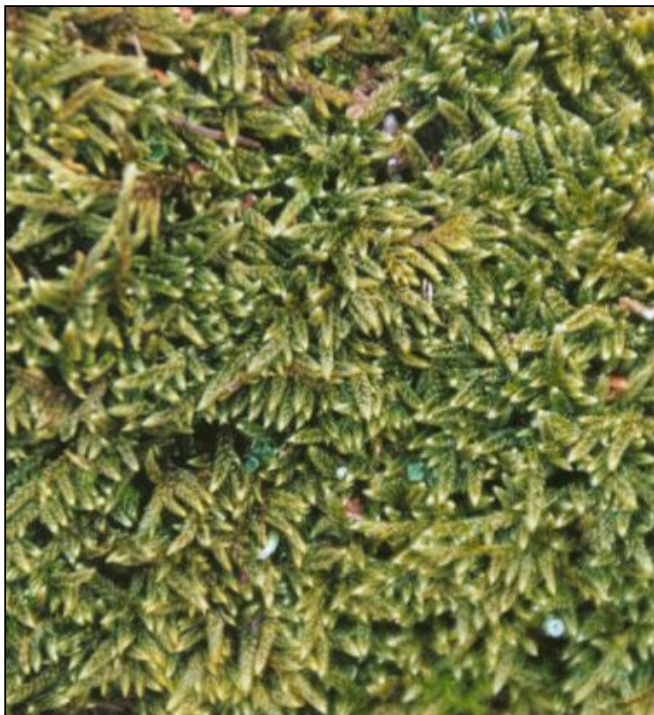
zou ontbreken.

Halvemaantjesmos (*Lunularia cruciata*) is ooit met kwekerijproducten uit Zuid-Europa naar Nederland vervoerd en is in deze stad werkelijk in iedere vierkante kilometer te vinden. Het is kenmerkend voor de voedselrijke klei waar een groot deel van de stad op is gelegen.

Muurknikmos (*Bryum radiculosum*) is een zeldzaamheid die in Rotterdam zijn naam eer aan doet en in aanmerking komt voor de titel van meest typische stadssort. Telkens weer wordt hij aangetroffen op oude muren, variërend van de ruïne op het kerkhof in Hillegersberg tot de Laurenskerk en de Parksluizen.

Moeten we hieruit nu de conclusie trekken dat Rotterdam één groot mossenparadijs is? Nee, dat zou wat ver gaan. Wat dat betreft is de net afgeronde inventarisatie van het Kralingse bos een karakteristiek voorbeeld. Met een score van 94 soorten levert die inventarisatie een aantrekkelijke soortenlijst op. Nader beschouwd blijkt dat aantal echter voor een groot deel op rekening van enkele verspreide goede plekken geschreven te kunnen worden. Dat beeld vinden wij eigenlijk terug op het niveau van de hele stad.

Vanderpoorten, A. 1997. A bryological survey of the Brussels Capital Region. Scripta Botanica Belgica, 14: 1-83.

▲ Gewoon klauwtjesmos (*Hypnum cupressiforme*) (foto A. Ulmer)

▲ Halvemaantjesmos (*Lunularia cruciata*) (foto A. Ulmer)

FLORA EN FAUNA VAN HET KRALINGSE BOS

Martin Epe

Op verzoek van de werf Kralingen-Crooswijk heeft bSR een rapportage gemaakt waarin alle bekende flora- en faunagegevens uit het Kralingse Bos van de laatste jaren zijn gebundeld. Van paddestoelen en mossen tot amfibieën en broedvogels, van de bekendste soortgroepen lag er wel informatie in de kast.

Het Kralingse Bos is aangelegd rondom een oude verveningsplas. Vanaf 1920 werd materiaal dat vrij kwam bij het graven van de Waalhaven gebruikt om de laaggelegen polders rond de plas op te hogen. Met behulp van lange leidingen door de stad werd de bagger aangevoerd. In totaal werd er tot negen meter opgebracht in een periode van ongeveer tien jaar. Vanaf 1928 werd begonnen met de aanplant, beginnend in het oostelijke deel. Uiteindelijk heeft het, mede door de onderbreking en houtroof in de Tweede Wereldoorlog, tot in de jaren vijftig geduurd totdat deze fase voltooid was.

Het bomenbestand is in de loop der jaren aan diverse wijzigingen onderhevig geweest. Momenteel zijn de meest voorkomende soorten de Zomereik (*Quercus robur*), Gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), Es (*Fraxinus excelsior*) en Beuk (*Fagus sylvaticus*).

Daarnaast zijn er enkele vakken met naaldbout en exoten als de Kaukasische vleugelnoot (*Pterocarya fraxinifolia*). Behalve bos is er in het Kralingse Bos ook het nodige grasland aanwezig, meest voedselrijk en intensief beheerd. Van de watergangen zijn er een aantal met een mooie natuurlijke oever, zoals bijvoorbeeld de sloot langs de Plaszoom.

In de bosgedeelten bestaat de ruige ondergroei uit Grote brandnetel (*Urtica dioica*), een belangrijke plant voor vlinders als Dagpauwoog (*Inachis io*), Kleine vos (*Aglais urticae*) en Landkaartje (*Araschnia levana*), Hondsdraf (*Glechoma hederacea*), Geel nagelkruid (*Geum urbanum*), Groot heksenkruid (*Circea lutetiana*) en Klein springzaad (*Impatiens parviflora*). Meest bijzondere soort is de Rietorchis (*Dactylorhiza majalis* subsp. *preatermissa*) die in een moerassig bosje voorkomt. Een andere beschermde soort is de Brede wespenorchis (*Epipactis helleborine*), die verspreid door het hele bos voorkomt.

Met veertien soorten dagvlinders in de periode 1990-2002 is het Kralingse Bos redelijk bedeed. Meest bijzondere waarneming is de Rouwmantel (*Nymphalis antiopa*) in 1995. Deze soort wordt voor Nederland als uitgestorven beschouwd, maar in sommige jaren is sprake van een sterke influx vanuit het buitenland. Van de soorten die zijn aangetroffen bij een gebiedsdekkende inventarisatie in 2002 blijkt het grootste deel algemeen voorkomende "stadsvlinders" te zijn als de witjes (*Pieris spec.*), Atalanta (*Vanessa atalanta*) en Kleine vos. Daarnaast is een aantal bosrand-soorten, waaronder het Bont zandoogje (*Pararge aegeria*), dat in Rotterdam verder niet veel voorkomt. Voor echte graslandvlinders worden de meeste graslanden te intensief beheerd. Door een meer verschalend beheer kunnen soorten als Icarusblauwtje (*Polyommatus icarus*), Hooibeestje (*Coenonympha pamphilus*) en Kleine vuurvliinder (*Lycaena phlaeas*) meer kans krijgen.

Het aantreffen van de Glassnijder (*Brachytron pratense*) was vorig jaar op libellengebied het hoogtepunt. Deze Rode-Lijstsoort, waarvan een

belangrijk deel van het verspreidingsgebied in Nederland ligt, is op drie plaatsen aangetroffen, waaronder aan de Kralingse Plas. Het is niet duidelijk of er ook voortplanting heeft plaatsgevonden, maar er zal dit seizoen speciale aandacht naar deze soort uitgaan.

De meeste andere soorten die recentelijk zijn gevonden, betreft in Nederland redelijk tot zeer algemene soorten. Wel zijn er voor Rotterdam zeldzame soorten aangetroffen als de Bruine glazenmaker (*Aeshna grandis*) en de Platbuik (*Libellula depressa*). Door de wateren niet te eutroof te laten worden en te zorgen voor voldoende wateren oevervegetatie kan de libellenfauna zich verder ontwikkelen en voor een aantal soorten een belangrijk kerngebied vormen binnen Rotterdam.

Drie van de vier te verwachten amfibieën zijn bij onderzoek aangetroffen: Gewone pad (*Bufo bufo*), Groene kikker (*Rana esculenta* synklepton) en Bruine kikker (*R. temporaria*), zij het slechts in acht van de twintig watergangen. De vierde soort die zeker te verwachten is, is de Kleine watersalamander (*Triturus vulgaris*).

▼ Tabel 2. Totaal aantal recent per soortgroep aangetroffen soorten in het Kralingse Bos en de belangrijkste bron.

soortgroep	totaal aantal soorten	belangrijkste bron en/of inventariseerder(s)
paddestoelen	392	Keizer (2002)
mossen	82	Van Pinxteren-Solleveld & Van der Werf (1993); De Bruijn
vaatplanten	250	Stichting Landschapsonderhoud Rotterdam
libellen	15	Veling & Janssen (2002)
dagvlinders	14	Veling & Janssen (2002)
amfibieën	3	Mulder
broedvogels	54	Hoek
zoogdieren	19	Wongergem & Mostert (1993); De Veld (1996)

▲ Kralingse Plas (foto F. Brekelmans)

In totaal zijn er meer dan vijftig soorten broedvogels aangetroffen bij inventarisaties vanaf 2000. Meest spectaculair is wel de IJsvogel (*Alcedo atthis*) die in 2002 tot broeden kwam. De populatie van deze soort van stromende beekjes heeft zich door de zachte winters van de afgelopen jaren in Nederland aanzienlijk kunnen uitbreiden en het afgelopen jaar zijn er maar liefst drie territoria in Rotterdam vastgesteld. Ook dit jaar is de soort trouwens weer gesignaleerd dus wees alert en maak kans op een ontmoeting met een van de kleurrijkste vogels van ons land.

Een ander voor Rotterdam bijzondere soort is de Kleine bonte specht (*Picoides minor*), een zwartwit met rode specht ter grootte van een huismus. Het voorkomen van vier roofvogels mag ook worden aangekend: voor Sperwer (*Accipiter nisus*),

Boomvalk (*Falco subbuteo*), Bosuil (*Strix aluco*) en Buizerd (*Buteo buteo*) maakte het Kralingse Bos deel uit van tenminste één territorium.

Soorten met meer dan honderd territoria in het gebied zijn: Winterkoning (*Troglodytes troglodytes*), Koolmees (*Parus major*), Pimpelmees (*P. caeruleus*) Merel (*Turdus merula*), en Roodborst (*Erithacus rubecula*).

Uit analyse op ecologische groepen blijkt dat er met name veel soorten voorkomen van jong bos en bosranden. De groep van holenbroeders, indicatief voor ouder bos, komt met name voor in het oostelijke deel van het bos.

Ook in de winter is het gebied van belang voor de avifauna: uit de winterwatervogeltellingen die uitgevoerd zijn door deelnemers aan de Natuur in Kaartacties, blijkt dat er op de Kralingse Plas grote

aantallen voorkomen van in Rotterdam vrij schaarse tot zeer schaarse soorten als bijvoorbeeld Fuut (*Podiceps cristatus*) – tot 42 exemplaren, Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*) – tot vijftien exemplaren, Kuifeend (*Aythya fuligula*) – tot 68 exemplaren en Tafeleend (*A. rufina*) – tot 32 exemplaren.

Van de zoogdieren is relatief weinig bekend uit recente inventarisaties. Uit losse waarnemingen en oudere publicaties is wel het een en ander op te maken. Het blijkt dat het met name algemene soorten zijn als Konijn (*Oryctolagus cuniculus*), Egel (*Erinaceus europaeus*) en diverse soorten muizen en spitsmuizen. Onverwachtter misschien is dat men in het Kralingse Bos kans heeft om roofdieren tegen te komen: geen Vos (*Vulpes vulpes*), nog (?) niet, maar wel bijvoorbeeld de Wezel (*Mustela nivalis*) en misschien Hermelijn (*M. erminea*) en Bunzing (*M. putorius*).

Voor vleermuizen is er begin jaren negentig een goede inventarisatie uitgevoerd waarbij in totaal zeven soorten zijn aangetroffen, hetgeen betekent dat bijna alle in Rotterdam aan te treffen vleermuizen gebruik maken van het Kralingse Bos. In 2003 wordt wederom onderzoek gedaan naar het voorkomen van vleermuizen.

Of de Eekhoorn (*Sciurus vulgaris*) nog voorkomt is onduidelijk, evenals de oorsprong. Het verhaal gaat dat een monnik ergens in de periode na de Tweede Wereldoorlog een paartje geschenken kreeg uit Noord-Brabant en deze heeft uitgezet in het Kralingse Bos. Bij bSR zijn alleen meldingen van vermoedelijke sporen, maar een recente waarneming van een levend exemplaar, moet bij ons nog steeds binnenkomen...

▲ Platbuik (*Libellula depressa*) (foto J. van Leeuwen)
 ▼ Tafeleend (*Aythya rufina*) (foto D. Hoek)

Keizer, G.J. 2002. Paddenstoelen en zwammen (macrofungi) in het Kralingse Bos 1970-1998, 2000-2002. Ginkgo adviesbureau, Vriezenveen.

Van Pinxteren-Solleveld, H. van & H. van der Werf. 1993. Mossen in het Kralingse Bos; inventarisatie 1993/1994. Verslagenserie nr. 3. Uitgeverij KNNV Rotterdam, Rotterdam.

Veld, L. de. 1996. Zoogdieren in het Kralingse Bos. Waarnemingen in de periode 1993 t/m 1996. Verslagenserie nr. 5. Uitgeverij KNNV Rotterdam, Rotterdam.

Veling, K. & S. Janssen. 2002. Inventarisatie dagvlinders (en libellen) Kralingse Bos 2002. Rapport VS2002.042. De Vlinderstichting, Wageningen.

Wongergem, J.P. & K. Mostert. 1993. Vleermuisinventarisatie Kralingse Bos te Rotterdam dd 8/9 mei 1993. Zoogdierwerkgroep Zuid-Holland.

PORTRET AFLEVERING 2

Floris Brekelmans

In de vaste rubriek 'Portret' worden soorten uitgelicht en voorgesteld. Het betreft soorten die extra aandacht verdienen omdat ze onbekend of onbemand zijn, soorten waarvan de verspreiding in Rotterdam slecht bekend is en soorten die makkelijk met elkaar verwisseld kunnen worden. In aflevering 2 de drie Rotterdamse blauwtjes: het Icarusblauwtje, het Bruin blauwtje en het Boomblauwtje.

Het Icarusblauwtje

Op grazige en braakliggende terreinen met veel kruiden is de kans groot dat je het Icarusblauwtje (*Polyommatus icarus*) tegenkomt. Het is een algemene soort in Nederland die weinig specifiek is met betrekking tot zijn habitat. De mannetjes van dit kleine vlindertje vallen op door hun fraaie blauwe kleur, terwijl de vrouwtjes overwegend bruin zijn gekleurd. Als waardplant worden diverse vlinderbloemigen gebruikt, waaronder Gewone rolklaver (*Lotus corniculatus*) en Hopklaver (*Medicago lupulina*).

Het Icarusblauwtje kan overal in de stad worden aangetroffen, zelfs tot in het centrum. De hoogste dichtheden worden bereikt in enigszins schrale, kruidenrijke graslandjes.

Het Bruin blauwtje

Het Bruin blauwtje (*Plebeius agestis*) is zowel in Rotterdam als landelijk beduidend zeldzamer dan het Icarusblauwtje. Het aantal vindplaatsen in Rotterdam is op twee handen te tellen. Het betreft overwegend schrale, grazige terreinen met kaal zand en veel kruiden. Met name op oudere braakliggende terreinen en zandige terreinen waar door konijnenvraat kale plekken zijn ontstaan kan het Bruin blauwtje worden aangetroffen. Ook (spoor)bermen lijken een geëigend biotoop voor deze soort. Waardplanten zijn diverse ooievaars- en reigersbekken. Met name in de noordrand zijn nieuwe vindplaatsen van het Bruin blauwtje te ontdekken, maar ook in Hoogvliet en de zuidrand van IJsselmonde en Charlois kan de soort opduiken.

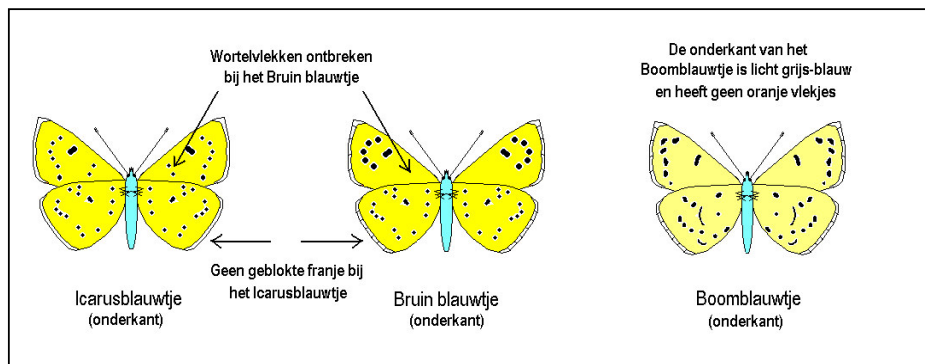
Het Bruin blauwtje kan erg makkelijk met het (eveneens bruine) vrouwtje van het Icarusblauwtje worden verwisseld, dus in het veld is het oppassen gebazen. Een hard determinatiekenmerk is de afwezigheid van de zogenaamde wortelvlekken op de onderkant van de voorvleugel van het Bruin blauwtje. En dat kenmerk is vrij lastig waar te nemen, met name omdat de achtervleugel vaak gedeeltelijk de voorvleugel overlapt als de dieren stil zitten. Met wat oefening zijn beide soorten ook te onderscheiden door verschillen in grootte en ligging van de vlekken op de onderzijde van de vleugels. Ook het doorlopen van de zwarte aders in de franjes van de vleugel, waardoor een geblokt patroon ontstaat, is een kenmerk van het Bruin blauwtje.

Het Boomblauwtje

In parken en tuinen in Rotterdam is de kans groot dat je het Boomblauwtje (*Celastrina argiolus*) aantreft. Evenals het Icarusblauwtje is het een weinig kritische soort, zolang er maar voldoende waard- en nectarplanten aanwezig zijn. En deze zijn er meestal volop, want het Boomblauwtje kan gebruik maken van een groot aantal waardplanten, waaronder klimop (*Hedera spec.*), Hulst (*Ilex aquifolium*), Vlierstruik (*Buddleja davidii*), Wegedoorn (*Rhamnus cathartica*), Sporkhout (*R. frangula*) en Struikheide (*Calluna vulgaris*). Het aantal soorten nectarplanten is nog groter (Tax 1983). Op het eerste oog lijkt het Boomblauwtje veel op het Icarusblauwtje, al zijn er enkele duidelijke verschillen. De belangrijkste daarvan is dat het Boomblauwtje geen oranje vlekken heeft op de onderkant en bovenkant van de vleugels. Bovendien is de onderkant van de vleugels lichtblauw, terwijl daar bij het Icarusblauwtje meer bruine en beige tinten in zitten. Een minder hard kenmerk is dat het Boomblauwtje vaak op enkele meters hoogte rond bomen en struiken vliegt, terwijl het Icarusblauwtje veel lager bij de grond blijft. Al met al is het niet moeilijk beide soorten van elkaar te onderscheiden en met enige oefening heb je het vrij snel door.

Met dank aan K. Veling.

Tax, M.H. 1989. Atlas van de Nederlandse Dagvlinders. De Vlinderstichting/ Natuurmonumenten, Wageningen/ 's-Graveland.

▲ Rotterdamse blauwtjes (tekening F. Brekelmans)

▲ Bruin blauwtje (foto F. Brekelmans)

BIJZONDERE WAARNEMINGEN

Planten

- Hondskruid (*Anacamptis pyramidalis*). Zeldzame orchidee die recent slechts éénmaal eerder in Rotterdam is waargenomen (melding Deelgemeente IJsselmonde).
- Waterpunge (*Samolus valerandi*)
Van deze soort waren alleen vindplaatsen in het Havengebied bekend. Onlangs aangetroffen op

- (succesvol!) ingerichte natuurvriendelijke oever in Schiebroek. De soort werd begeleid door het eveneens in Rotterdam zeer zeldzame Moeraszoutgras (*Triglochin palustris*) (F. Brekelmans).
- Reuzenpaardestaart (*Equisetum telmateia*). Bizarre vondst langs de Boezem van deze soort die

- voornamelijk in Zuid-Limburg voorkomt (R. Andeweg).
- Oostenrijkse kers (*Rorippa austriaca*). Tweede Rotterdamse vondst, ditmaal in Heyplaat (R. Andeweg).
 - Klein robertskruid (*Geranium purpureum*). In de Nijmegenstraat een nieuwe, uitbundige, groeiplaats van deze in Rotterdam oprukkende soort (R. Andeweg).
 - Schijnraket (*Erucastrum gallicum*). In Rotterdam zeldzame soort, die kenmerkend is voor het fluviaal district. Aangetroffen nabij het Kreekhuisenplein in IJsselmonde (R. Andeweg).

Insecten

- Vuurjuffer (*Pyrrhosoma nymphula*). Deze in Rotterdam zeer zeldzame roodgekleurde juffer is eind april waargenomen bij een sloot in Hillegersberg. Enkele weken later is hier eveneens de in Rotterdam zeldzame Azuurwaterjuffer (*Coenagrion puella*) aangetroffen (F. Brekelmans).
- Vroege glazenmaker (*Aeshna isosceles*). In het Kralingse Bos zijn opvallend veel waarnemingen gedaan van deze nieuwe Rotterdamse soort. Ook in de Beverwaard is de Vroege glazenmaker waargenomen. Overigens zijn ook de Platbuik (*Libellula depressa*), de Viervlek (*L. quadrimaculata*) en de Glassnijder (*Brachytron pratense*) volop in het Kralingse Bos waargenomen (F. Brekelmans).
- Bruin blauwtje (*Plebejus agestis*). Op het Terbregse Plein waargenomen, tezamen met onder andere het Hooibeestje (L. Hoogwerf).
- Bont zandoogje (*Pararge aegeria*). Deze vooralsnog in Rotterdam zeldzame soort is waargenomen in Hillegersberg en mogelijk ook in Laag Zestienhoven (F. Brekelmans; P. van Dalen; E. Noordervliet).
- Zeggedoortje (*Tetrix subulata*). Een speurtocht langs enkele watergangen heeft diverse waarnemingen opgeleverd van zowel het Zeggedoortje als het Zanddoortje (*Tetrix ceperoi*) (F. Brekelmans).
- Kolibrivlinder (*Macroglossum stellatarum*). Deze trekvlinder is in juni op diverse plaatsen in de stad waargenomen (R. van Straaten; F. Brekelmans & R. Seitzinger; R. Bulens).

Vissen

- Bittervoorn (*Rhodeus sericeus*). In Charlois zijn langs het Havenspoor enkele exemplaren aangetroffen van deze fraaie en beschermde soort (F. Brekelmans).

Vogels

- Hop (*Upupa epops*). Deze zeldzame, soms in Nederland broedende zomergast is op 16 april waargenomen nabij het Terbregse Park (H. Besjes/SLR).
- Visarend (*Pandion haliaetus*). Op 14 april is een overvliegende Visarend waargenomen boven het Ommoordse Veld. Op 22 juni werd een overvliegende Visarend waargenomen boven Ommoord-Zevenkamp (H. Besjes/SLR; C. Smit).
- Nachttegaal (*Luscinia megarhynchos*). Onder andere waargenomen in het Schiebroekse Park, in de Eschpolder en nabij het Terbregse Park (heer en mevrouw Ochtman & G. Goedhart/ H. Besjes (SLR).

PUBLICATIES

recente bSR-rapporten

- Backerra, M.M.E. & F.L.A. Brekelmans. 2003. Natuur in Kaart 2002. bSR-rapport 23 (€ 7,-).
- Backerra, M.M.E. & F.L.A. Brekelmans. 2003. Inventarisaties van Flora en Fauna in Rotterdam. Een overzicht van 2002. bSR-rapport 22 (€ 7,-).
- Brekemans, F.L.A., M.J. Epe & R.W.G. Andeweg. 2003. Flora en Fauna van het Geuzenbos. bSR-rapport 21 (€ 7,-).
- Brekemans, F.L.A. & M.J. Epe. 2003. Flora en Fauna op terrein aan Ludolf de Jongstraat. Begeleidend rapport bij aanvraag ontheffing. bSR-rapport 19, in opdracht van Vrooman B.V.
- Epe, M.J. & F.L.A. Brekelmans. 2003. Terreinscan Haven van Rotterdam. Het (potentieel) voorkomen van beschermde soorten. bSR-rapport 18, in opdracht van Gemeentelijk Havenbedrijf Rotterdam.
- Brekemans, F.L.A. & R.W.G. Andeweg. 2003. Monitoring Waterplan 2000-2005. Nulmeting flora, libellen en amfibieën 2002. bSR-rapport 17, in opdracht van afdeling Waterhuishouding gemeente Rotterdam e.a.
- Epe, M.J., F.L.A. Brekelmans & R.W.G. Andeweg. 2003. Flora en Fauna van het Kralingse Bos. bSR-rapport 16, in opdracht van de werf Kralingen-Crooswijk.

Stadsecologische reeks

- Andeweg, R. & P. Florusse. 2002. Vreemde planten in Rotterdam. Stadsecologische reeks nr. 4. Natuurmuseum Rotterdam, ISBN 90-73424-17-8 (€ 16,50).
- Reumer, J.W.F. 2000. Stadsecologie, de stedelijke omgeving als ecosysteem. Stadsecologische

reeks nr.3. Natuurmuseum Rotterdam, ISBN 90-73424-15-1 (€ 16,34).

- Reumer, J.W.F. & B.E. van Muijen. 1996. Het Rijndam Terrein te Rotterdam; natuur, geschiedenis en huidig gebruik. Stadsecologische reeks nr.2. Natuurmuseum Rotterdam, ISBN 90-73424-11-9 (€ 6,-).
- Andeweg, R. 1994. Muurplanten in Rotterdam. Stadsecologische reeks nr.1. Natuurmuseum Rotterdam, ISBN 90-73424-08-9 (€ 8,35).

Publicaties waarachter een prijs vermeld staat kunnen besteld worden door overmaking van het betreffende bedrag op Postbanknummer 511071 van het Natuurmuseum Rotterdam te Rotterdam, onder vermelding van de naam van de publicatie. Het bedrag is inclusief porto en verpakking. Voor overige publicaties: zie de pagina van bureau Stadsnatuur Rotterdam onder www.nmr.nl of neem contact op met bSR.

MEDEDELINGEN

Heeft u losse, interessante of bijzondere waarnemingen, stuur deze naar waarneming@nmr.nl. U wordt dan tweewekelijks per e-mail op de hoogte gehouden van alles wat er dan in Rotterdam groeit, bloeit, springt, vliegt en kwaakt.

COLOFON

Natuurlijk Rotterdam is een uitgave van bureau Stadsnatuur Rotterdam (bSR) en verschijnt drie keer per jaar.

Redactie: Martin Epe, Floris Brekelmans, Maurice Backerra, Remko Andeweg.

Ontwerp/opmaak: Floris Brekelmans en Jaap van Leeuwen.

Abonnement: gratis. Abonnementen kunnen schriftelijk en per e-mail worden aangevraagd.

bureau Stadsnatuur Rotterdam stelt zich ten doel informatie en kennis over natuur in het stedelijk gebied te verzamelen en deze toegankelijk te maken voor bestuurders, ambtenaren en bewoners.

bureau Stadsnatuur Rotterdam
Westzeedijk 345
Postbus 23452
3001 KL Rotterdam
tel. 010 436 42 22
fax 010 436 43 99
e-mail: bSR@nmr.nl

Adreswijzigingen, opzeggingen e.d. kunnen schriftelijk of per e-mail worden doorgegeven aan bSR.

Natuurlijk Rotterdam verschijnt in een oplage van 800 exemplaren.